

Kovács Anita Mariann¹

Merre tovább Közel-Kelet?

Változó biztonsági dinamikák a Perzsa-öbölben:
az Ábrahám-megállapodások és a szaúdi–iráni
közeledés

Middle East: What is the Way Forward?

Changing Security Dynamics in the Persian Gulf: The Abraham
Accords and the Saudi–Iranian Rapprochement

Absztrakt

A Közel-Kelet térségében az elmúlt időszakban olyan változások és folyamatok zajlottak le, amelyek a regionális hatalmi viszonyokat és biztonsági struktúrákat gyökeresen átformálták, átrajzolva a régió biztonsági szerkezetét. A korábbi Levant és Öböl biztonsági szubkomplexumok összefonódni látszanak, létrehozva egy új biztonsági egységet, amelynek erőviszonyaiban az Öböl-államok szerepe a meghatározó,² s amely a szaúdi–iráni–izraeli viszony alakulásán alapul. A régió külső szereplők általi magára hagyatottsága arra kényszerítette a térség államait, hogy alternatívákat keressenek saját biztonságuk garantálására – hogy ezt milyen viszonyrendszerben látják leginkább megvalósíthatónak, az egyelőre még kérdéses. Mivel azonban több olyan tényező is jelen van, amely bármikor eszkalálhatja a térségbeli feszültségeket, várhatóan a kialakulóban lévő új biztonsági szubkomplexumot is magas belső instabilitás és törékeny együttműködések fogják jellemezni.

Kulcsszavak: biztonsági szubkomplexum, gulfizálódás, Ábrahám-megállapodások, szaúdi–iráni közeledés, regionális instabilitás

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, e-mail: anitamariann.kovacs@gmail.com

² Lásd gulfizálódás.

Abstract

The recent changes and processes reshaped the political and security structures of the Middle East radically, redrawing the security framework of the region. The former Levant and Gulf security sub-complexes seem to become intertwined, creating a new security entity, dominated by the Gulf States,³ based on the evolution of the Saudi-Iranian-Israeli relationship. The abandonment of the region by external actors has pushed these countries to look for alternatives to guarantee their own security – the most adequate forms of which are still in question. However, since several escalation risks persist, the emerging new security sub-complex is expected to be characterized by high internal instability and fragile cooperations.

Keywords: security sub-complex, gulfization, Abraham Accords, Saudi-Iranian rapprochement, regional instability

Bevezetés

A Közel-Kelet térsége az elmúlt időszakban folyamatos és mélyreható változások színtere volt, amelyek nagymértékben átalakították a régió hatalmi viszonyait és biztonsági szerkezetét. A strukturális változások leginkább a regionális biztonsági dinamikákat érintették, amelyek az egyes országok biztonságpercepcióit és saját biztonságuk garantálásáról vallott felfogását is komolyan befolyásolták. Az arab tavaszt követő időszakban megnövekedett a regionális instabilitás, mivel a tovább mélyülő hatalmi vákuumok és államvákuumok a külső és a regionális hatalmak rivalizálásának egyaránt nagyobb teret biztosítottak. A regionális folyamatok jelentős része szekuritizálódott, annak következtében, hogy a regionális szereplők nem tudták megoldani vagy enyhíteni a politikai és katonai konfliktusokat, a régió kívüli szereplők pedig ezt a feladatot nem tudták/kívánták felvállalni. A régió kívüli hatalmak térségbeli jelenléte eddig nem volt konstruktívnak tekinthető, mivel a térséget egyrészt globális rivalizálásuk helyszínévé tették, másrészt a regionális és lokális szereplők támogatásával tovább mélyítették és nehezebben megoldhatóvá tették a már meglevő konfliktusokat⁴ – kérdés, hogy a Kína támogatásával 2023 márciusában aláírt szaúdi–iráni megállapodás ebben hoz-e változást. A korábbi Levant és Öböl biztonsági szubkomplexumok összefonódni látszanak – a térség egyre inkább egy biztonsági egységként működik, amely nem értelmezhető és elemezhető anélkül, hogy figyelembe vennénk a mindkét szubkomplexumban zajló folyamatokat és az ezek közötti kölcsönhatásokat. A dinamikák, a szereplők, a befolyásolni kívánt területek egy új, egységes biztonsági alrendszer létrejöttének jeleit mutatják, amely saját belső mechanizmusokkal, jellemzőkkel és hatalmi rendszerekkel rendelkezik, amelynek legfőbb strukturáló erejévé az Izrael, Irán és Szaúd-Arábia közötti viszonyrendszer látszik válni, s amelyet az Öböl-térség államainak érdekei és biztonságpercepciói dominálnak. Mivel úgy tűnik, egyelőre

³ Gulfization.

⁴ ARAS–KARDAŞ 2022: 397–398.

nincs (még kialakulóban sem) egy stabil biztonsági struktúra, a kölcsönös félelem és bizalmatlanság következtében a régió várhatóan továbbra is fegyverkezési verseny színtere marad, ahol minden szereplő saját biztonságérzetének és erőketítő képességének növelésére törekszik, még akkor is, ha a szereplők közötti feszültség esetleg csökkenésnek is indul – a jelek szerint az új biztonsági szubkomplexumot is magas belső instabilitás és folyamatos feszültség fogja jellemezni. A folyamatok, konfliktusok és konfrontációk eddig a Szaúd-Arábia és Irán közötti szembenállás tengelye mentén látszottak elrendeződni, a Perzsa-öböl arab államai és Izrael közötti kapcsolatok egyre intenzívebbé válásával, ebben azonban egy szaúdi–iráni közeledés jelentős változást hozhat. Az együttműködések képlékenysége és ad hoc jellege miatt egyelőre még nem látható, hogy egy olyan regionális struktúra van-e kialakulóban, amely az egyik meghatározó szereplő kizárásán alapul, vagy megindult egy normalizálódási folyamat a legfontosabb regionális szereplők között.

Változások a régió hatalmi és biztonsági viszonyaiban

Az USA közel-keleti beavatkozásai, az arab tavasz és az azt követő események jelentősen megváltoztatták a térség hatalmi viszonyait, amelyet Washington stratégiai elkötelezettségének csökkenése tovább bonyolított. Annak ellenére, hogy a régióban a térségen kívüli szereplők továbbra is jelen vannak, a nagyhatalmak erre a régióra csak korlátozott erőforrásokat fordítanak, nem ezek, hanem saját stratégiai prioritásai és ezekből következően a régióval szembeni elkötelezettség hiánya miatt. Az USA továbbra is a térség legerősebb globális szereplője, azonban befolyása és regionális ambíciói jelentősen csökkentek.⁵ A korábbi aktív hegemonia helyett egyre inkább az offshore balancing elvét látszik követni, azonban ezt megnehezíti, hogy időközben a térség államai diverzifikálták a kapcsolatrendszeiket (nemcsak az USA részéről következett be az Ázsia felé fordulás, hanem a régió országai részéről is), így Washington többé már nem számíthat politikájának és érdekeinek automatikus figyelembevételére korábbi hagyományos szövetségesei részéről.⁶ Washington és a térség országainak kapcsolata – mindkét oldalról – egyre inkább az éppen aktuálisnak tartott érdekeken alapul, ami azonban a komplex kérdések megoldását és az átfogó rendezéseket nagyban megnehezíti.

Az Orosz Föderáció szerette volna jelenlétét és jelentőségét növelni a régióban, azonban a fokozottabb orosz szerepvállalásnak már korábban is voltak gazdasági korlátai, az orosz–ukrán háború pedig egyrészt tovább csökkentette Moszkva részéről a térségre fordítható erőforrásokat, másrészt jelentősen erodálta az orosz képességekbe vetett hitet. Úgy tűnik, a régió országai számára az USA egyre inkább megszűnik megbízható, az Orosz Föderáció pedig képességekkel rendelkező partner lenni.

Kína a régióban egyre fontosabb szerepet tölt be, azonban számára ez a térség inkább csak eszköz céljai megvalósításához.⁷ Mivel Kína gazdaságában a közel-keleti olaj alapvető szerepet tölt be, Peking számára kulcsfontosságú a térség hajózási

⁵ COLOMBO – SOLER I LECHA 2021: 408.

⁶ SHAFABEE–GOLMOHAMMADI 2022: 66.

⁷ COLOMBO – SOLER I LECHA 2021: 409.

útvonalainak biztonsága és a szorosok átjárhatósága.⁸ Kína pragmatikus politikát folytat,⁹ lehetőségeit a térségben javította, hogy (ellentétben az USA-val) nem köteleződött el kizárólagosan egyik szereplő mellett sem, hanem mindenkivel igyekezett kialakítani egy kölcsönös előnyökön alapuló modus vivendit. A 2023-ban Szaúd-Arábia és Irán között Pekingben aláírt megállapodás jelzi Kína regionális szerepének felértékelődését, még úgy is, hogy a szaúdi–iráni szembenállás enyhüléséhez Pekingnek egyértelmű gazdasági érdeke fűződik, mivel egy Rijád és Teherán között esetlegesen kialakuló válság vagy konfrontáció hatással lenne az olajárakra, illetve fennakadásokat okozhatna a térségből induló olajszállításokban. Az új regionális rend létrehozójának és a térség biztonsága garantálójának szerepét azonban Peking jelenleg nem kívánja betölteni (és ehhez még a képességei sem lennének meg).

Mivel nincs olyan külső szereplő, amely képes és hajlandó lenne létrehozni és fenntartani egy regionális rendet, a regionális dinamikák és szembenállások fokozottan tudtak eszkalálódni és élesedni – ennek felismerése lehetett az egyik ok, amely miatt a térség országai megpróbálnak egymás között együttműködések kialakítani és viszonyrendszereiket normalizálni.

Szaúd-Arábia és Irán regionális súlyának növekedése és ennek hatása a térség biztonsági folyamataira

A háttérteret Szaúd-Arábia és Irán a szembenálláshoz és rivalizáláshoz a Közel-Kelet három nagy történelmi konfliktusa (Irán és az Iránnal való szembenállás kiegészülve a szunnita–síita ellentéttel, a szunniták közötti belső rivalizálás, valamint az izraeli–palesztin konfliktus) már megteremtette. Irán és Szaúd-Arábia szembenállása azonban jóval túlmutat a hagyományos síita–szunnita szembenálláson, a közöttük húzódo ellentét a regionális rendről alkotott egymásnak ellentmondó és egymást kölcsönösen kizáró elképzelésből fakad.¹⁰ Annak következtében, hogy az USA iraki és afganisztáni intervenciói és az arab tavasz eseményei felborították a korábbi regionális hatalmi egyensúlyt, Szaúd-Arábia és Irán térségbeli szerepe és súlya egyre inkább megnövekedett, így e két ország saját biztonságáról alkotott felfogása egyre nagyobb hatást gyakorolt a régió biztonsági folyamataira és hatalmi viszonyaira.

Teheránnak saját biztonságát tekintve kulcsfontosságú, hogy a regionális hatalmi egyensúly számára kedvező legyen, nehogy egy kedvezőtlen hatalmi helyzet ellenfeleit (ismét) ellene irányuló támadásra ösztönözze. Emiatt Irán értelmezésében saját biztonságához elengedhetetlen, hogy a status quót minél inkább magának megfelelően alakítsa át¹¹ – emiatt lehetséges, hogy a teheráni vezetés értelmezésében az érdekszféra-politika, a befolyási övezetek szerzése és a fegyveres konfliktusokba való beavatkozás valójában a defenzív iráni külpolitika része. Az iráni elit gondolkodásában külpolitikájuk és nukleáris politikájuk defenzív jellegű, mivel Teherán felfogásában az USA, illetve az USA és Szaúd-Arábia, illetve az USA és Izrael közötti stratégiai

⁸ CSICSMANN 2022: 15.

⁹ COLOMBO – SOLER | LECHA 2021: 409.

¹⁰ COLOMBO – SOLER | LECHA 2021: 406.

¹¹ TABATABAI et al. 2021: 140.

szövetség folyamatos és valós fenyegetést jelent, amelyet túlélésének biztosítása érdekében valamilyen formában ellensúlyoznia kell.¹² Ezt azonban az Öböl arab monarchiái a rezsimjükre irányuló fenyegetésként érzékelték, amelyet tovább erősített, hogy az arab tavasz eseményeit követően megváltozott biztonsági környezetet a korábbinál is instabilabbnak érezték.¹³

Az arab tavasz és az azt követő események felerősítették az arab monarchiákban a rezsimváltástól való félelmet. Az Öböl országai, ahogy egyre bizonytalanabbnak és ellenségesebbnek érzékelték a környezetüket, úgy növelték a védelmi kiadásukat.¹⁴ Ezzel egy időben Teherán számára az volt látható, hogy a vele ellenséges és értelmezése szerint rá fenyegetést jelentő arab monarchiák (és Izrael) védelmi kiadásai és katonai ereje folyamatosan növekedett.¹⁵ Mind Szaúd-Arábia, mind Irán politikai elitje az állam biztonságát saját rezsimük túlélésével kapcsolta össze,¹⁶ az állam biztonságának fogalma az iráni és a szaúdi vezetés számára egyet jelentett saját rendszerük biztonságával. Így, mivel a korábbi biztonsági struktúrák összeomlása és hatalmi egyensúlyok felbomlása relatíve már eleve felértékelték az ellenpólus erejét és képességeit, a biztonsági percepciók, miszpercepciók és a fenyegetettségérzet növekedése következtében pedig abszolút értékben megnövekedtek a katonai és védelmi kiadások. A kölcsönös egzisztenciális fenyegetettségérzet létrehozott egy biztonsági dilemmát a térségben, amely zéróösszegű jellegénél fogva tovább élte az ott zajló folyamatokat.¹⁷ Ahogy a politikai elitiek számára a biztonság fogalma eggyé vált a rezsim túlélésével, amelyet a megváltozott biztonsági környezetben és az átalakult hatalmi dinamikák miatt már csak az egyre nagyobb regionális befolyáson keresztül lehetett biztosítani,¹⁸ Szaúd-Arábia és Irán is belekerült egy újabb csapdahelyzetbe: a regionális fölény (meg)szerezése, a nagyobb regionális befolyás elérése kül- és biztonságpolitikájuk számára elengedhetlenné vált.¹⁹ a rivális térnyerését mind proaktív, mind reaktív lépésekkel megakadályozni vagy ellensúlyozni kellett – így azonban egyre több helyszínen és egyre több kérdésben kerültek szembe egymással, amihez a lokális konfliktusok aktorainak²⁰ külső támogatók iránti nyitottsága és a velük való együttműködési hajlandósága teremtette meg a lehetőséget. Az eredetileg lokális konfliktusok így regionalizálódtak és proxyjellegűvé váltak, ennek következtében pedig prolongálódtak és egyre nehezebben megoldhatóvá váltak, tovább bonyolítva a régió viszonyrendszerét.

Az együttműködések és szövetségjellegű képződmények heterogének, mind résztvevőik jellegét, mind pedig azok eszköztárát tekintve. Állandó szövetségek még nem alakultak ki, a koalíciók érdekalapúak, eseti jelleggel jönnek létre, valódi közös ideológiai háttér nélkül, a különböző helyszíneken a szereplők eltérő elkötelezettségi

¹² GAUSE 2022.

¹³ FULTON 2022: 3–4.

¹⁴ DOKOS 2019: 236.

¹⁵ DOKOS 2019: 237.

¹⁶ NAENI 2020: 1.

¹⁷ KAMRAVA 2019: 57.

¹⁸ BIN HUWAIDIN 2015: 73.

¹⁹ SHAFARAE–GOLMOHAMMADI 2022: 73.

²⁰ A térség hatalmi viszonyaiban bekövetkezett változások megnövelték a szubállami és a transzállami aktorok szerepét és jelentőségét.

szintjével, eseti együttműködések, változékony és képlékeny szövetségi rendszereket eredményezve.²¹ A szövetségi rendszerek – képlékenyséjük és változékonyosságuk miatt – nem hoztak nagyobb stabilitást a régióban. A kialakulni látszó együttműködések nem egy új biztonsági struktúra tartópilléreinek, hanem inkább a blokkosodás felé mutató elemeknek látszottak, amelyek – mivel egymás ellenében jöttek létre – nem a régió biztonságát, hanem a regionális instabilitást növelték, a fenyegetettségérzet, ennek következtében pedig a fegyverkezési verseny további erősödéséhez vezettek. Az együttműködési rendszerek a térségben tehát inkább a biztonsági dilemmát állandósították, tovább élezve a regionális fölény megszerzésére való törekvés csapdáját.

A térségben létrejött biztonsági dilemma feloldását megnehezíti, hogy mind Szaúd-Arábia, mind Irán saját nemzetbiztonságát a másik által képviselt fenyegetéssel szemben határozza meg, hogy a két ország között nincs egy olyan (gazdasági) interdependencia,²² amely érdekeltté tenné a feleket a biztonsági dilemmából való kiútkeresésre, harmadrészt, hogy viszonyuk már nemcsak a két ország bilaterális kapcsolatától, hanem a mögöttük álló és hozzájuk kapcsolódó komplex, változékony, érdekalapon szerveződő szövetségi rendszereiktől is függ.²³ A Szaúd-Arábia és Irán között létrejött biztonsági dilemma és a regionális fölény megszerzésének csapdája egyszerre volt oka a feszültségek növekedésének és akadályá ezek csökkenésének.

Az Öböl-államok súlyának meghatározóvá válása és ennek hatásai

Az arab tavaszt követően a Közel-Kelet térségében megnövekedett az Öböl-térség államainak súlya és befolyása (lásd gulfizálódás), következtében a hatalmi viszonyok drasztikus megváltozásának. Ez a folyamat jelentős és mélyreható következményekkel járt: az Öböl-országok számára fontos kérdések látszanak meghatározóvá válni a régióban (háttérbe szorítva például a palesztin kérdést), illetve e régió hatalmi dinamikái és törésvonalai kezdenek dominánssá válni a teljes térségben. A korábbi MENA biztonsági komplexum szétszakadni látszik: a Magreb térsége a szubszaharai Afrikához látszik közeledni, míg a korábbi Levant és Öböl szubkomplexumok egyre inkább összekapcsolódnak látszanak, aminek súlypontjává a Perzsa-öböl térsége válik.²⁴

Már korábban is léteztek olyan szálak, amelyek összekapcsolták a Levant és az Öböl térségét (lásd arab–izraeli konfliktus, Szíria és Irán együttműködése, Egyiptom regionális szerepe és Iránnal való szembenállása). Mindazonáltal az Öböl középponti dinamikája, amely meghatározta az egyes államok biztonsági percepcióit és a regionális biztonsági struktúrákat, az iráni–iraki–szaúdi vetélkedés volt. E három állam nemcsak a regionális vezető szerep megszerzésére törekedett az Öböl térségében, de kölcsönösen fenyegetve is érezték egymást a másik kettőtől.²⁵ Irakot az USA 2003-as beavatkozása belső káoszba süllyesztette, korábbi regionális pillérből a regionális rivalizálás színterévé vált

²¹ SOLER I LECHA 2017: 1.

²² BIN HUWAIDIN 2015: 77.

²³ BIN HUWAIDIN 2015: 77.

²⁴ YOSSEF 2020: 62–63.

²⁵ YOSSEF 2020: 63–64.

(és maradt napjainkig). Az USA közel-keleti intervenciói összességében Irán regionális pozícióinak megerősödéséhez és relatív súlyának növekedéséhez vezettek. Az arab tavaszt követően további drasztikus változások következtek be a regionális hatalmi viszonyokban: a Levant egyre inkább az Öböl szubkomplexum biztonsági folyamataitól vált függővé²⁶ – mivel azonban ebben a térségben a szembenállások élesedése zajlik, az itt zajló folyamatok ennek következtében nagyobb térséget tehetnek instabillá, tovább növelve a feszültségeket. Az arab tavasz következtében az Öböl országai már nemcsak szereplői voltak a térség geopolitikai folyamatainak, hanem annak vezető erőivé is váltak.²⁷

Izrael saját biztonságáról vallott percepciója is átalakult, ebben egyre inkább az Öböl államaihoz fűződő viszonya vált meghatározóvá: míg Jeruzsálem számára korábban a vele szemben (egyre kisebb számban) együtt fellépő arab államok, majd terrororganizációk jelentették az elsődleges veszélyt, a 2010-es évekre Izrael már Iránt és a síita tengelyt értékelte a biztonságára legnagyobb fenyegetésként,²⁸ legfontosabb céljává egyre inkább Teherán (és szövetségesei) térnyerésének akadályozása, illetve nukleáris programjának (meg)fékezése vált.

A 2020-as Ábrahám-megállapodások beleilleszkedtek a gulfizálódás tendenciájába,²⁹ mivel ezen egyezmények annak a jelei voltak, hogy az arab államok a térség (és saját rezsimjük túlélésének) biztonságára legnagyobb fenyegetésként már nem Izraelt, hanem Iránt tekintették, így a közöttük lévő szervező erő többé már nem az Izrael-, hanem az Irán-ellenesség – úgy tűnik, az arab rezsimek számára „arab ügyé” a palesztin kérdés helyett már az Irán által a Perzsa-öböl államaira jelentett fenyegetés vált. Annak ellenére, hogy az arab vezetők – a realpolitika elvét követve – félretenni látszanak a palesztin ügyet, a társadalmak és az arab közvélemény nem. Mivel azonban az arab monarchiák legfontosabb célja rezsimjük fennmaradásának biztosítása, tudatában kell lenniük, hogy közel fél évszázados kiállás után túlságosan kockázatos lenne teljesen kihátrálni a palesztin kérdés mögül. Az arab vezetőknek nem a választások elvesztésétől kell tartaniuk, hanem – tanulva az arab tavasz tapasztalataiból – inkább attól, hogy egy tömegeket mobilizáló kérdés könnyen és gyorsan átalakulhat rendszerellenes megmozdulásokká,³⁰ amelyek biztonsággal számíthatnak Irán támogatására. Az Ábrahám-megállapodások nem a regionális biztonság előmozdítása felé hatottak – Irán részéről a fenyegetettségérzetet erősítették meg, amelyet valamilyen módon ellensúlyoznia kell, míg saját biztonságérzetének növekedése következtében Izrael könnyebben elmozdulhatott az agresszívabb lépések és politikák irányába.

A 2021-ben megindult szaúdi–iráni közeledéshez a végső lökést így talán éppen az Ábrahám-megállapodások adták. A 2023-as szaúdi–iráni megállapodás tükrében az Ábrahám-megállapodások is annak a jelei, mennyire instabilak és érdekalapúak a térségbeli együttműködések, és hogy bármilyen megállapodást bármikor felülírhat egy, az adott pillanatban hasznosabbnak ítélt együttműködés. A szaúdi–iráni viszony normalizálása egyrészt enyhíthet a regionális feszültségeken, hiszen a régió több

²⁶ YOSSEF 2020: 88

²⁷ YOSSEF 2021: 4.

²⁸ CSEPREGI 2022: 11.

²⁹ YOSSEF 2021: 11.

³⁰ BARNETT et al. 2023: 131.

konfliktusát eszkalálta, illetve prolongálta, hogy Teherán és Rijád ezeket rivalizálásuk elemévé alakította. Másrészt viszont erősítheti Izraelben a fenyegetettség érzését, hiszen alááshatja azt a (Washington által támogatott) törekvését, hogy Iránt minél jobban elszigetelje, illetve ellene egy regionális koalíciót hozzon létre (amelyben partnerei lennének a vele szemben korábban ellenséges vagy őt el nem ismerő államok is). Az elszigeteltség érzete felerősítheti a jeruzsálemi vezetésben az iráni nukleáris programmal szembeni aggályokat, amit tovább fokozhat az attól való félelem, hogy a Pekingben aláírt megállapodás, illetve Szaúd-Arábia bevonása a Kína által létrehozott együttműködési szervezetekbe, amelyekben Teherán is részt vesz, inkább majd felbátorítja Iránt és nem állami szövetségeseit.³¹ A 2023 márciusában aláírt iráni-szaúdi megállapodás tehát egyszerre hathat eszkaláló és deeszkaláló erőként, ami jól mutatja a régió viszonyrendszerének bonyolultságát és zérőösszegű jellegét. Az iráni nukleáris program azonban bármikor megakaszthatja az esetleges térségbeli enyhülési és normalizációs folyamatokat: amennyiben Teherán is atomhatalommá válna, az jelentősen átalakítaná a régió erőviszonyait, így az iráni atomfegyver kifejlesztése vagy a jelentős előrehaladás az erre irányuló képesség megszerzésében minden valószínűség szerint nukleáris fegyverkezési versenyt generálna a térségben.

Mind a 2020-as, mind a 2023-as megállapodás azt mutatja, hogy a régió dinamikáira ható legfontosabb szervező erő a szaúdi-iráni szembenállás alakulása. A megállapodások mögött egyértelműen kirajzolódnak a nemzeti érdekek, s az, hogy az USA korábbi szövetségesei – az amerikai biztonsági ernyő gyengülését érezve, alternatívákat keresnek biztonságuk garantálására, felülírva még saját korábbi gondolkodásukat is. A két megállapodás tükrében úgy tűnik, hogy a kialakulni látszó új biztonsági alegység egyik alappillére, Szaúd-Arábia egyelőre nem kötelezte el magát véglegesen és kizárólagosan sem Izrael, sem Irán mellett.

Következtetések

Mivel nincs sem olyan külső, sem olyan regionális hatalom, amely képes és hajlandó lenne létrehozni és garantálni a regionális rendet, a regionális biztonsági dinamikákat várhatóan az egyes országok saját biztonságukról alkotott adott pillanatbeli biztonságpercepciói és a rezsimek fenyegetettségérzete fogják meghatározni, így stabil biztonsági struktúrák kialakulása nem várható. Így annak ellenére, hogy a feszültség szintje a régióban mérséklődhet, a regionális instabilitás várhatóan jelentősen nem fog csökkenni a régió konfliktusainak horizontális és vertikális komplexitása miatt. Még ha Szaúd-Arábia és Irán politikai vezetésének érdekében is állna viszonyuk normalizálása és egy esetleges együttműködés kialakítása, nem biztos, hogy ez el tudna vezetni a régió stabilizálódásához, illetve a fegyveres konfliktusok számának és intenzitásának csökkenéséhez, mivel a régió konfliktusainak jelentős része már proxyháborúvá vált, ahol Szaúd-Arábia és Irán a közvetlen fegyveres összecsapás helyett inkább a szomszédos/gyenge államok konfliktusaiba lépett be, nem állami/szubállami szereplőket támogatva. Ezek a szereplők a központi államhatalmak gyengülése következtében erősödtek meg,

³¹ International Crisis Group 2023.

s kerestek céljaik megvalósításához külső támogatókat, a kialakult hatalmi vákuumok és államvákuumok következtében váltak kvázi állami szereplőkké – kérdéses, hogy akár Teherán, akár Rijád képes lenne-e befolyást gyakorolni e politikai-fegyveres csoportokra akkor is, ha érdekeik már nem esnek ebbe, illetve, ha a nekik nyújtott támogatást megvonják vagy csökkentik. Az elmúlt időszak tapasztalatai azt mutatták, hogy a helyi szereplők viselkedését teljes mértékben irányítani sem a regionális, sem az extraregionális hatalmak nem tudják, így mivel a külső támogatás ellenére a lokális szereplők cselekvési autonómiájuk egy részét megőrizték, nélkülük és ellenükben stabil rendezés nem tud létrejönni.³² Így, még ha a régió biztonsági és hatalmi viszonyaiban strukturáló szerepet játszó Irán és Szaúd-Arábia ki is tudna/próbálna lépni a regionális fölény megszerzésének csapdájából és a proxyháborúból, az alapproblémák megoldásának hiányában a helyi konfliktusok megoldódni továbbra sem fognak. Így folyamatosan fenn fog állni a lokális konfliktusok re-regionalizálódásának veszélye, azaz a régió instabilitása továbbra sem fog csökkenni.

A regionális rend és az ezt garantálni képes szereplő hiánya miatt az eskalációt okozni képes tényezők (iráni nukleáris program, folyamatban lévő fegyveres konfliktusok) fokozott kockázatot jelentenek a régió biztonságára, bármilyen (ki)alakulni látszó megállapodást, együttműködést vagy közeledést megakaszthatnak és/vagy felülírhatnak – az instabil regionális környezetben egyelőre még a legfontosabb aktorok egymáshoz való viszonya is képlékeny. Kialakulni látszik egy új biztonsági szubkomplexum, amelynek erőviszonyaiban az Öböl-államok szerepe meghatározó, s amely a szaúdi–iráni–izraeli viszony alakulásán és változásán alapul. A kérdés, hogy ez az új biztonsági egység megszilárdul-e, illetve, hogy ennek szervezőereje két meghatározó szereplő együttműködése lesz-e a harmadik ellen, vagy a viszonyrendszer folyamatosan változó ad hoc ellensúlyozáson fog alapulni, amelyben a legfontosabb szereplők egymást nem kizáró kapcsolatokat tartanak fenn.

Irodalomjegyzék

- ARAS, Bülent – KARDAŞ, Şaban (2021): Geopolitics of the New Middle East: Perspectives from Inside and Outside. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 23(3), 397–402. Online: <https://doi.org/10.1080/19448953.2021.1888251>
- BARNETT, Michael et al. (2023): Israel's One-State Reality. *Foreign Affairs*, 2023(3), 118–135. DOI: <https://doi.org/10.1515/9781501768415>
- BIN HUWAIDIN, Mohamed (2015): The Security Dilemma in Saudi-Iranian Relations. *Review of History and Political Science*, 3(2), 69–79. Online: <https://doi.org/10.15640/rhps.v3n2a8>
- COLOMBO, Silvia – SOLER I LECHA, Eduard (2021): Europe and the 'New' Middle East. Geopolitical Shifts and Strategic Choices. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 23(3), 403–422. Online: <https://doi.org/10.1080/19448953.2021.1888246>
- CSEPREGI Zsolt (2022): Az izraeli–iráni „árnyékháború” nemzetbiztonsági eszközei. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 10(4), 3–16. Online: <https://doi.org/10.32561/nsz.2022.4.1>

³² SOLER I LECHA 2017: 6–7.

- CSICSMANN László (2022): Átalakuló szövetségi rendszerek a Közel-Keleten: normalizáció vagy regionális konfliktusok új köntösben? *Eurázsia Szemle*, 2(4), 8–25. Online: <https://eurasiacenter.hu/wp-content/uploads/2022/12/CSICSMANN-LASZLO.pdf>
- DOKOS, Thanos (2019): Defence Expenditures in the Eastern Mediterranean and the Gulf Region: The Impact on Regional Security. In *IEMED Mediterranean Yearbook 2019*. Barcelona: European Institute of the Mediterranean (IEMed), 236–239. Online: www.iemed.org/wp-content/uploads/2021/04/IEMED-Mediterranean-Yearbook-2019_ENG.pdf
- FULTON, Jonathan (2022): Systemic Change and Regional Orders: Asian Responses to a Gulf in Transition. *The International Spectator*, 57(4), 1–19. Online: <https://doi.org/10.1080/03932729.2022.2107843>
- GAUSE, F. Gregory III (2022): Structural Impediments to Iranian-Gulf Arab Reconciliation. *Middle East Institute*, 2022. szeptember 27. Online: www.mei.edu/publications/structural-impediments-iranian-gulf-arab-reconciliation
- International Crisis Group (2023): *The Impact of the Saudi-Iranian Rapprochement on Middle East Conflicts*. Online: www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/gulf-and-arabian-peninsula/iran-saudi-arabia/impact-saudi-iranian
- KAMRAVA, Mehran (2019): Chronic Insecurity in the Middle East: Causes and Consequences. In *The Arab World Beyond Conflict*. Washington, DC: Arab Center Washington DC, 53–61. Online: <https://arabcenterdc.org/wp-content/uploads/2019/07/The-Arab-World-Beyond-Conflict.pdf>
- NAENI, Amin (2020): *A Sectoral Trust-building Approach to De-escalation in the Persian Gulf*. Friedrich Ebert Foundation. Online: <https://library.fes.de/pdf-files/iez/16658.pdf>
- SHAFARAE, Mousavi – GOLMOHAMMADI, Vali (2022): The Regional-Supremacy Trap: Disorder in the Middle East. *Middle East Policy*, 29(1), 61–73. Online: <https://doi.org/10.1111/mepo.12621>
- SOLER I LECHA, Eduard (2017): *Liquid Alliances in the Middle East*. Notes Internacionals CIDOB 169. CIDOB Barcelona Center for International Affairs. Online: www.cidob.org/en/publications/publication_series/notes_internacionals/n1_169/liquid_alliances_in_the_middle_east
- TABATABAI, Ariane M. et al. (2021): *Iran's Military Interventions*. Santa Monica, CA: RAND Corporation. Online: www.rand.org/pubs/research_reports/RR4444-2.html
- YOSSEF, Amr (2021): *The Regional Impact of the Abraham Accords*. MWI Report Series 2021, no. 2. New York: Modern War Institute at West Point. Online: <https://mwi.usma.edu/wp-content/uploads/2021/02/regional-impact-abraham-accords.pdf>
- YOSSEF, Amr (2020): Gulfization of the Middle East Security Complex: The Arab Spring's Systemic Change. In AMOUR, Philipp (szerk.): *The Regional Order in the Gulf Region and the Middle East*. Palgrave Macmillan, 61–94. Online: https://doi.org/10.1007/978-3-030-45465-4_3